

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.615:347.135.224

DOI 10.32755/sjlaw.2021.01.029

Андрущенко Т. С.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби
ORCID: 0000-0002-5128-3261

СИСТЕМА УСКЛАДНЕНЬ У НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ УТРИМАННЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей виникнення ускладнень у процесі нотаріального посвідчення договору про надання утримання. Автор приділяє значну увагу аналізу підстав виникнення ускладнень з погляду принципів стадійності нотаріального процесу та їх вплив на вчинення нотаріального провадження в цілому. На підставі проведеного аналізу запропоновані авторські підходи щодо класифікації ускладнень у нотаріальному процесі на прикладі здійснення нотаріального провадження щодо нотаріального посвідчення договору про надання утримання.

Ключові слова: *нотаріальне провадження, договір про надання утримання, ускладнення, закриття нотаріального провадження, стадійність нотаріального процесу.*

Постановка проблеми. Важливими принципами нотаріального процесу є принципи доступності та гарантованості охорони та захисту безспірних прав осіб, які звернулися до нотаріуса за вчиненням нотаріальних дій. Цей принцип забезпечується тим, що вчинення нотаріусом нотаріальних дій здійснюється з дотриманням вимог і процедур, передбачених Законом України «Про нотаріат» та Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, зокрема, щодо посвідчення аліментного договору. Однак під час здійснення нотаріального провадження можуть виникати й певні ускладнення. Так, згідно з абзацом 5 частини першої статті 5 Закону України «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним дого-

ворам [1]. Відповідно до статті 46 Закону України «Про нотаріат» неподання відомостей та документів на вимогу нотаріуса є підставою для відкладення, зупинення вчинення нотаріальної дії або відмови у її вчиненні [1]. Водночас нотаріусу або посадовій особі, яка вчиняє нотаріальні дії, забороняється безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії. Таким чином, у разі виникнення ускладнень нотаріус має діяти винятково відповідно до закону, що забезпечить його від вчинення дій, які можуть бути кваліфіковані як безпідставне обмеження права особи на охорону та захист своїх прав.

Мета статті. Визначити та охарактеризувати особливості виникнення ускладнень у процесі нотаріального посвідчення договору щодо надання утримання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз законодавства свідчить, що ускладнення можуть виникати як на стадії підготовки, так і на стадії безпосереднього вчинення нотаріальної дії. Комплексний аналіз таких ускладнень у своїх роботах надає професор С. Я. Фурса, яка також виокремлює в окрему групу ускладнення, що виникають на підготовчій стадії нотаріального провадження [2, с. 378]. На практиці виникнення ускладнень у нотаріальному процесі не є рідкістю, але їх юридична кваліфікація набула свого певного визначення поки лише на науковому рівні. Досить фундаментально ці питання досліджувалися також у роботах Є. І. Фурси та Л. К. Радзівської [2, 7]. Проте ці питання потребують законодавчого визначення та регламентації.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в доктрині нотаріального процесу існують такі ускладнення:

1) залишення заяви без руху – тимчасове зупинення вчинення нотаріусом процесуальних дій, які спрямовані на підготовку нотаріального провадження [2, с. 379]. Таке ускладнення може мати місце, наприклад, у зв'язку з поданням неповного пакету документів для вчинення нотаріальної дії;

2) відмова у вчиненні нотаріального провадження. При посвідченні аліментного договору нотаріус перевіряє дотримання об'єктивних та суб'єктивних умов. Відповідно до абзацу 5 частини першої статті 5 Закон України «Про нотаріат» нотаріус зобов'я-

заний відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам [1];

3) залишення нотаріального провадження без розгляду є наслідком того, що особа після роз'яснення їй нотаріусом сутності нотаріальної дії відмовляється від її вчинення. Наприклад, сторони аліментного договору, розуміючи сутність цього договору, ознайомившись зі своїми правами та обов'язками та наслідками укладення договору, приймуть рішення про недоцільність його посвідчення.

На стадії підготовки до безпосереднього вчинення нотаріальної дії можуть мати місце такі ускладнення, як:

- 1) відкладення вчинення нотаріального провадження;
- 2) зупинення вчинення нотаріального провадження;
- 3) залишення нотаріальної дії без вчинення;
- 4) закриття нотаріального провадження [2, с. 358].

Підставами відкладення вчинення нотаріального провадження при посвідченні аліментного договору можуть бути:

1) необхідність витребування додаткових відомостей або документів від фізичних та юридичних осіб. Такі дії вчиняються нотаріусом ще на підготовчій стадії нотаріального провадження, проте при посвідченні аліментного договору можуть виникати ситуації, коли нотаріусу необхідна додаткова інформація. Так, якщо йдеться про зменшення розміру аліментної виплати з підстав, визначених законом, нотаріус зобов'язаний з'ясувати відповідні обставини та перевірити їх належними доказами;

2) направлення документів на експертизу. Відповідно до частини п'ятої статті 44 та частини другої статті 51 Закону України «Про нотаріат», якщо подані нотаріусу документи викликають сумніви щодо їх справжності чи достовірності, то він зобов'язаний затримати такі документи та звернутись до осіб та органів, що їх видали, а якщо це неможливо, – направити їх до експертної установи для проведення експертизи, що здійснюється в порядку, передбаченому законом [1];

3) встановлення кола заінтересованих осіб та необхідності впевнитися у відсутності в них заперечень проти вчинення цього нотаріального провадження. Відповідно до статті 13 Цивільного кодексу України особа під час здійснення своїх прав зобо-

в'язана утримуватись від дій, які б могли порушити права та інтереси інших осіб [3]. А тому, посвідчуючи аліментний договір, нотаріус та сторони договору повинні бути впевнені, що такий правочин не порушує права та інтереси інших осіб, інакше згідно зі статтею 220 Цивільного кодексу України він буде визнаний недійсним [3]. Наприклад, якщо на стадії безпосереднього посвідчення аліментного договору виявиться, що платник аліментів має на своєму утриманні інших осіб, вчинення цієї нотаріальної дії відкладається на деякий час (для того, щоб визначити коло таких осіб).

Однак перелік підстав відкладення вчинення нотаріальної дії, закріпленій у частині другій статті 42 Закону України «Про нотаріат», не є вичерпним. Можливість його розширення вбачається, зокрема, в ході конкретизації окремих наведених підстав, як-от:

1) звернення або виявлення необхідності звернення до суду осіб, які звернулися про вчинення нотаріальної дії, зокрема в порядку подання документів на підтвердження певних обставин. У такій ситуації нотаріус відкладає вчинення нотаріальної дії, роз'яснивши при цьому необхідність звернення до суду. Так, у разі, коли при посвідченні такого різновиду аліментного договору, як договір про припинення права на аліменти взамін передачі нерухомого майна утримуваній особі з'ясується, що існує спір щодо прав у відчужувача на таке майно;

2) у разі, якщо особи, які беруть участь у нотаріальному провадженні, з власної ініціативи бажають відкласти вчинення нотаріальної дії. Такими причинами можуть бути хвороба таких осіб або членів їх сімей, службове відрядження тощо. Проте виникають сумніви щодо можливості відкладення посвідчення аліментного договору з ініціативи платника аліментів, оскільки це може призвести до зловживань з його боку;

3) у разі, якщо в нотаріуса виникають сумніви стосовно достатності дієздатності особи, зокрема за ознаками знаходження її в стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння тощо. Хоча в законодавстві безпосередньо не зазначено, що нотаріус може відмовити особі в посвідченні правочину саме на такій підставі, проте правильність таких дій вбачається із загальних правил вчинення нотаріальних дій [4];

4) у разі, якщо нотаріус під час здійснення нотаріального провадження виявить порушення законодавства особами, які беруть у ньому участь, з метою запобігання правопорушенню негайно повідомляє правоохоронні органи для вжиття необхідних заходів. Наприклад, під час укладення договору про припинення права на аліменти взамін передачі нерухомого майна у власність утримуваній особі з'ясується, що відчужувач подав правостановлюючі документи, що не просто викликають сумніви в їх достовірності, а безсумнівно є підробкою.

Зупинення вчинення нотаріального провадження також передбачає тимчасове припинення вчинення нотаріального провадження, проте, на відміну від відкладення нотаріальної дії, дата його вчинення переноситься на невизначений строк. Обов'язкові підстави для зупинення нотаріального провадження, в тому числі щодо посвідчення договору щодо надання утримання визначено Законом України «Про нотаріат»:

1) за обґрунтованою письмовою заявою заінтересованої особи, яка звернулась до суду за оспорюванням права або факту, за посвідченням яких звернувся до нотаріуса заявник, та повідомлення суду про знаходження в його провадженні позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа. Наприклад, особа звертається до нотаріуса за посвідченням договору про припинення права на аліменти в зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. В свою чергу, в судовому порядку оспорується право власності на таке майно в особи, що звернулась за посвідченням цього договору;

2) у разі, якщо нотаріус встановив факт порушення законодавства. Так, при посвідченні договору про припинення права на утримання взамін передачі нерухомого майна у власність утримуваній особі, нотаріусу були подані підроблені документи. Згідно зі статтею 51 Закону України «Про нотаріат», якщо нотаріус виявив порушення законодавства, то він зобов'язаний негайно повідомити про це правоохоронні органи. Якщо правоохоронні органи зреагують на таке повідомлення, то це є підставою зупинення нотаріального провадження [1];

3) у разі оскарження процесуальних дій, вчинених нотаріусом. У такій ситуації метою зупинення нотаріального провадження щодо посвідчення договору є надання особам, що є суб'єктами нотаріального провадження, можливості оскаржити невідповідну поведінку, дії нотаріуса до Міністерства юстиції України. Так, відповідно до частини другої статті 50 Закону України «Про нотаріат» право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти [1]. Якщо заінтересовані особи оскаржили дії нотаріуса, він зупиняє провадження до вирішення питання по суті, якщо ні, то заява про вчинення цієї нотаріальної дії залишається без розгляду;

4) у разі, якщо нотаріальне провадження щодо посвідчення аліментного договору має іноземний елемент. Наприклад, якщо отримувач аліментів або платник аліментів є іноземцем, то нотаріусу необхідний час для того, щоб з'ясувати саму процедуру виконання аліментних зобов'язань у державі, де перебуває останній. Оскільки нотаріусу необхідний час для звернення до зарубіжних нотаріусів, консульських установ, дипломатичних представництв, нотаріальне провадження має бути обов'язково зупинене [5, с. 393].

Частиною четвертою статті 42 Закону України «Про нотаріат» передбачено, що законами України можуть бути встановлені також інші підстави для відкладення або зупинення вчинення нотаріальних дій, з чого вбачається, що визначені в Законі «Про нотаріат» підстави щодо таких ускладнень не є вичерпними [1].

Одним із різновидів ускладнень у нотаріальному провадженні є відмова у вчиненні нотаріальних дій, підстави для вчинення якої визначено в приписах частини першої статті 49 Закону України «Про нотаріат» [1]. Для цілей цієї роботи має значення їх аналіз у контексті проблематики посвідчення аліментного договору, а саме:

1) вчинення такої дії суперечить законодавству України. Якщо укладається аліментний договір щодо утримання дитини, то згідно із статтею 189 Сімейного кодексу України його умови не можуть порушувати в першу чергу права дитини, а також

права та інтереси сторін договору, а також суперечити моральним засадам суспільства [6];

2) не подано відомості (інформацію) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Посвідчуючи аліментний договір, нотаріус повинен враховувати специфіку та юридичну природу такого договору, що позначається й на характері документів, які подаються;

3) дія підлягає вчиненню іншим нотаріусом або посадовою особою, яка вчиняє нотаріальні дії. Так, нотаріус не вправі здійснювати нотаріальні дії за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів;

4) є сумніви в тому, що фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, усвідомлює значення, зміст, правові наслідки цієї дії або ця особа діє під впливом насильства. Вважаємо також, що в разі, якщо такі сумніви викликані стосовно слабкої сторони договору, зокрема, утриманця або особи, яка його представляє та діє в його інтересах, що формує чітке враження про можливість порушення прав утриманця, нотаріус мав би негайно повідомити про це органи опіки та піклування для вжиття необхідних заходів і встановлення контролю за дотриманням прав утриманця як з боку його представника, так і інших зобов'язаних осіб;

5) з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася особа, яка в установленому порядку визнана недієздатною, або уповноважений представник не має необхідних повноважень. Вірогідно, що факт недієздатності має бути підтверджений належними документами, в іншому разі підставою для відмови може слугувати неподання нотаріусу відомостей (інформації) та документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії – за сукупністю підстав;

6) особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії, не внесла плату за її вчинення;

7) особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії, не внесла встановлені законодавством платежі, пов'язані з її вчиненням.

Отже, за наявності зазначених підстав нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріального провадження. На вимогу особи, якій

відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, зобов'язані викласти причини відмови в письмовій формі і роз'яснити порядок її оскарження. Про відмову у вчиненні нотаріальної дії нотаріус протягом трьох робочих днів виносить відповідну постанову [1]. Проте відмова у вчиненні нотаріального провадження не завжди є остаточною, оскільки за умови усунення недоліків особи мають право звернутись до нотаріуса повторно.

Заслуговує на увагу такий вид ускладнень, як закриття нотаріального провадження. Законодавством такий вид ускладнень не визначено, але в науці він набув визначення як ускладнення в нотаріальному процесі, яке полягає в закінченні нотаріального провадження без посвідчення нотаріального акта по суті нотаріальної дії та неможливості відкриття провадження в цій справі [5, с. 399].

Визначають, зокрема, такі підстави для закриття нотаріального провадження. Зупинимося на аналізі цих підстав у контексті питань закриття нотаріального провадження щодо посвідчення аліментного договору:

1) нотаріальна дія, розпочата провадженням, не може бути вчинена цим нотаріусом у разі, якщо не врахована предметна або територіальна компетенція. Суттєве значення при посвідченні нотаріусом договору про надання утримання є дотриманням ним вимог, передбаченими статтями 9, 37, 38 та 40 Закону України «Про нотаріат». Так, відповідно до положень статті 9 названого Закону, нотаріуси не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників цієї нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом [1];

2) у разі ліквідації юридичної особи, яка була стороною правочину. Так, у разі, якщо стороною аліментного договору, наприклад, як представник утримання виступала юридична особа (будинок-інтернат, пансіонат тощо), яку було ліквідовано, та за відсутності правонаступника за зобов'язаннями такої юридичної особи, нотаріус має закрити нотаріальне провадження у справі;

3) у разі вирішення судом та набрання рішенням законної сили, якщо вчинення нотаріального провадження було зупинено на час розгляду справи. Нотаріальні правовідносини характеризуються безспірністю, а тому під час виникнення будь-яких розбіжностей між інтересами сторін договору та іншими заінтересованими особами, нотаріус роз'яснює про їх право на звернення до суду та зупиняє нотаріальне провадження [7, с. 56]. У такому разі рішення суду може стати підставою для закриття нотаріального провадження.

Висновки. На підставі проведеного аналізу пропонуємо авторські підходи щодо класифікації ускладнень у нотаріальному процесі на прикладі провадження щодо нотаріального посвідчення договору про надання утримання, а саме за такими критеріями:

– за видами (відкладення, зупинення вчинення нотаріальної дії, відмова у вчиненні нотаріальної дії, закриття нотаріального провадження);

– за підставами, що можуть бути: імперативно визначеними, виходити із загальних вимог вчинення нотаріальних дій; факультативними – зумовленими умовами реалізації диспозитивних засад у нотаріальному процесі;

– за суб'єктами (нотаріус, сторони, заінтересовані особи, компетентні органи);

– за правовими наслідками щодо перспектив чинення нотаріальної дії;

– за строками (чітко визначені, рамкові, невизначені).

Запропоновані критерії, що містять ознаки юридичної кваліфікації відповідних параметрів, елементів правових конструкцій, можуть бути використані для подальшого вдосконалення механізмів правового регулювання досліджуваних питань.

Список використаних джерел

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425 – XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

2. Фурса С. Я. Сімейний кодекс України: науково-практ. коментар. Київ: Видавець Фурса С. Я., 2008. 1248 с.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

4. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. наказом М-ва юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. Ст. 66.

5. Фурса С. Я. Теорія нотаріального процесу: наук-практ. посіб. Київ: Алерта, 2012. 920 с.

6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 21–22. Ст. 135.

7. Радзієвська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 317 с.

Andrushchenko T.

SYSTEM OF COMPLICATIONS IN THE NOTARIAL PROCESS AND THEIR INFLUENCE ON THE CONTRACT ON PROVIDING OF MAINTENANCE

The article addresses to the study of the complications peculiarities in the process of notarization of the contract on providing of maintenance. The author pays considerable attention to the analysis of the complications causes in terms of the principles of graduate notarial process and their impact on the performance of notarial proceedings in general.

By analyzing the legislation, the author focuses that complications can occur both at the preparation phase and at the phase of direct notarial act. The article states that the list of complications reasons in the process of making a notarial act, enshrined in the Law “On Notarie” is not exhaustive. The possibility of its expansion in particular is seen in the course of concretization of some of the preconditions given in the article.

The article considers the peculiarities of suspension of notarial proceedings in the case if the notarial proceedings on the certificate of the maintenance providing have a foreign element. For instance, if the recipient of alimony or the payer of alimony is a foreigner, the notary needs time to find out the procedure for fulfilling alimony obligations in the state where the latter is located.

The author states that such type of complications as the suspension of notarial proceedings is not defined by law, but in science it is defined as a complication in the notarial process, which consists in the suspension of the notarization contract act in essence of the notarial action and impossibility of making proceeding in such case.

Based on the analysis, the author proposes the approaches to the classification of complications in the notarial process on the example of notarial proceedings on the notarization of the contract of maintenance.

Key words: *notarial proceedings, contract on providing of maintenance, complications, closing of notarial proceedings, phasing of notarial procedures.*

References

1. Ukraine (2013), *On Notaries: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

2. Fursa, S. Ya. (2008), *Family Code of Ukraine. Scientific and practical commentary*, Fursa S. Ya. Publisher, Kyiv.

3. Ukraine (2003), *Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text://> (accessed 28 April 2021).

4. Ukraine (2012), *Procedure for Making of Notarial Actions by Notaries of Ukraine*: Order, Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv.

5. Fursa, S. Ya. (2012), *Theory of the Notarial Process: practical handbook*, Alerta, Kyiv.

6. Ukraine (2002), *Family Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text://> (accessed 1 January 2021).

7. Radzievska, L. K., Pasichnyk, S. H., (2000), *Notarity in Ukraine: manual*, Yurinkom Inter, Kyiv.